

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦАРНОЇ СЛУЖБИ**

Кафедра психології

ПОГОДЖЕНО:

Начальник кафедри психології,
кандидат психологічних наук,
доцент, підполковник внутрішньої
служби

О.М. Мірошніченко

«___»_____2019 р.

СИЛАБУС

навчального курсу «Основи соціально-психологічної реабілітації»

спеціальність 053 «Психологія»

форма навчання: денна

РОЗРОБНИК:

ст. викладач кафедри,
кандидат психологічних наук

Т.В. Кухар_____

ЗАТВЕРДЖЕНО:

на засіданні кафедри психології

Протокол № __ від «__»_____2019 р.

Кредити та кількість
годин:

3 кредити ECTS; години: 20 лекційних, 24
семінарських та 46 самостійних робіт.

Анотація курсу

Актуальність вивчення психологічних аспектів реабілітаційної діяльності людини відображується в змінах ставлення суспільства до людей з особливими потребами, гуманізації громадської думки, розвитку спеціальних знань та технологій. Розширюється спектр ситуацій, в яких суспільство усвідомлює необхідність та доцільність реабілітаційної допомоги з залученням психологічних знань та методів. Це можна розглянути на прикладі стресових розладів в результаті перебування в місцях бойових дій. Раніше зміни, які відбувалися з психікою людини через участь в кровопролитних війнах, могли віднести до стомлення, наслідків контузії або іншого фізичного впливу зовнішніх чинників. Лише в 70-х роках минулого століття їх почали виділяти як посттравматичний стресовий розлад, що потребує реабілітаційної допомоги.

Сучасний психолог є спеціалістом, від якого очікують не лише знання та розуміння психологічних та соціальних складових перебігу відновлення, компенсації, реадаптації чи адаптації до нових умов людини, що реабілітується, але й застосування цих знань на практиці. При цьому спектр ситуацій, в яких є доцільним застосовувати такі знання, може виходити за рамки професійного часу, наприклад, при спілкуванні з людьми з особливими потребами, з людьми, які переживають важку втрату, розлучення тощо. Таким чином, психологічна грамотність щодо різних аспектів реабілітаційної діяльності буде корисною не лише для спеціалістів у галузі реабілітації, але й близьким та рідним, усім, хто спілкується з людиною, яка потребує реабілітації.

Одним з завдань курсу "Основи соціально-психологічної реабілітації" є узагальнення та інтеграція форм і методів реабілітаційної діяльності в психологічній парадигмі. Оскільки реабілітологія розвивається через накопичення практичних заходів, прийомів, технік щодо конкретних ситуацій, в яких людина потребує реабілітації й переважна більшість літературних джерел стосується окремих нозологічних форм, при яких виникає необхідність реабілітації.

Місце дисципліни у структурно-логічній схемі підготовки фахівців "Основи соціально-психологічної реабілітації" складається після вивчення дисциплін: загальна психологія, основи психологічного консультування, патопсихологія.

Мета курсу

Мета викладання навчальної дисципліни "Основи соціально-психологічної реабілітації": розкриття сучасних наукових концепцій, понять, методів та технологій соціально-психологічної реабілітації; опанування методиками діагностики кризових станів та ПТРС, оволодіння основними техніками та технологіями соціально-психологічної реабілітації різних категорій населення.

Організація навчання Тематичний план

№	Назва теми	Всього годин	Лекції	Семінари	Самостійна робота
Розділ 1. Загальні та теоретичні питання реабілітаційної психології					
1.	Загальні питання реабілітації, її види, етапи, технології	4	2	-	2
2.	Теоретична питання реабілітаційної психології	8	2	2	4
3.	Хвороби, залежності та реабілітаційні психологічні технології	8	2	2	4
4.	Кризові стани і психологічна допомога при них. Афективні розлади.	8	2	2	4
Розділ 2. Реабілітація та психологічна допомога особам, що побували в екстремальних ситуаціях та допомога при психосоматичних захворюваннях					
5.	Реабілітація та психологічна і соціальна допомога особам, що побували в екстремальних ситуаціях	10	2	2	6
6.	Реабілітаційна психологічна допомога при психічних розладах. Сексуальні проблеми і розлади. Проблеми похилого віку	18	4	4	10
7.	Реабілітаційна психологічна допомога при психосоматичних захворюваннях	12	2	4	6
8.	Реабілітаційна психологічна допомога при онкозахворюваннях	12	2	4	6
9.	Реабілітаційна психологічна допомога при неврозах	10	2	4	4

Завдання до семінарів

Семінарські заняття

Готуючись до семінарського заняття Ви маєте підготувати конспект питань, що містяться в плані відповідної теми. Наявність конспекту всіх (!) питань та ваша присутність на занятті є запорукою успішної роботи та отримання балів (їх кількість залежить від вашої активності та якості підготовки). Відсутність конспекту або неповний конспект, навіть за умови вашої присутності на семінарі, оцінюється в 0 балів.

Плани семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Теоретичні питання реабілітаційної психології	2
2	Хвороби, залежності та реабілітаційні психологічні технології	2
3	Кризові стани і психологічна допомога при них. Афективні розлади	2
4	Реабілітація та психологічна і соціальна допомога особам, що побували в екстремальних ситуаціях	2
5	Реабілітаційна психологічна допомога при психічних розладах. Сексуальні проблеми і розлади. Проблеми похилого віку	4
6	Реабілітаційна психологічна допомога при психосоматичних захворюваннях	4
7	Реабілітаційна психологічна допомога при онкозахворюваннях	4
8	Реабілітаційна психологічна допомога при неврозах	4
9	Сучасні тенденції розвитку зарубіжної та вітчизняної психології	4

Тема 1. Теоретичні питання реабілітаційної психології

1. Місце реабілітаційної психології в системі психологічних дисциплін.
2. Історичні корені реабілітаційної психології.
3. Цілі реабілітаційного констультування. Істотні характеристики реабілітаційного консультанта.

Література: основна № 1, 2, 4, 8; допоміжна № 2-4, 6.

Тема 2. Хвороби, залежності та реабілітаційні психологічні технології

1. Сутність і причини хвороб залежності. Визначення понять: наркоманія, залежність, зловживання.
2. Алкогольна заалежність. Психологічні та психіатричні наслідки. Психотерапія алкогольної залежності.
3. Зловживання наркотиками. Лікування та лінії поведження в спілкуванні з наркоманами.

Література: основна № 1-4, 8; допоміжна № 1, 3, 6.

Тема 3. Кризові стани і психологічна допомога при них. Афективні розлади

1. Суїцидальність. Психотерапевтичний супровід суїцидентів.

2. Депресивні синдроми. Діагностика депресивних реакцій особистості.
3. Підхід до умираючого, біль і лікування болю. Психотерапія при кризових станах.

Література: основна № 1, 2, 5, 7; допоміжна № 2, 3, 6.

Тема 4. Реабілітація та психологічна і соціальна допомога особам, що побували в екстремальних ситуаціях.

1. Реабілітація потерпілих в результаті аварії на ЧАЕС.
2. Реабілітаційні заходи, проведені з людьми, що постраждали при стихійних лихах, аваріях, катастрофах, воєнних діях.
3. Індивідуальна та групова психотерапія, гіпноз, навіювання, сугестія, аутогенне тренування.

Література: основна № 1, 2, 6, 8; допоміжна № 1-3, 5.

Тема 5. Реабілітаційна психологічна допомога при психічних розладах. Сексуальні проблеми і розлади. Проблеми похилого віку.

1. Психічні порушення. Методи реабілітаційної роботи з такими хворими.
2. Психотерапія метаболічних, ендокринних і післяопераційних психічних розладів..
3. Психічні розлади при епілепсії.
4. Психози при вагітності і у післяпологовий період.
5. Сексуальні функціональні розлади.
6. Сексуальні різниці розладів у чоловіків і жінок.
7. Терапія сексуальних розладів.

Література: основна № 1, 2, 4, 8; допоміжна № 1, 3, 4, 6.

Тема 6. Реабілітаційна психологічна допомога при психосоматичних захворюваннях

1. Аспекти розвитку психосематичних розладів.
2. Характеристика психологічних факторів, виникнення психосематичних захворювань та їх психологічні прояви.
3. Психологічні методи лікування розладів серцево-судинної та ендокринної системи.
4. Лікування розладів органів дихання та травлення.
5. Аутогенне тренування, тілесно-орієнтована терапія.
6. Навіювання, гіпноз як психотерапевтичні методики.
7. Психодинамічний напрям психотерапії при психосематичних захворюваннях.

Література: основна № 1, 2, 4, 7, 8; допоміжна № 1, 3, 6.

Тема 7. Реабілітаційна психологічна допомога при онкозахворюваннях

1. Онкологічні захворювання. Теорії їх виникнення і розвитку.
2. Локалізація уражень у чоловіків та жінок.
3. Стадії пухлинного процесу, прогноз протікання, вихід.

4. Види консервантивного та оперативного лікування.
 5. Психологічний аспект реабілітації онкохворих: реабілітаційний потенціал та прогноз.
 6. Основні методи психотерапії, що застосовуються у онкохворих.
- Література: основна № 1, 2, 4, 7, 8; допоміжна № 1, 3, 4.*

Тема 8. Реабілітаційна психологічна допомога при неврозах.

1. Основні види неврозів.
 2. Теоретичне обґрунтування виникнення та розвитку невротичних станів.
 3. Прояви істеричного, неврастенічного та обсесивно-компульсивного неврозу.
 4. Психотерапевтичні методи лікування неврозів.
 5. Гештальт-терапія, психодрама, тілесно-орієнтована терапія, нейролінгвістичне програмування як методи лікування неврозів.
- Література: основна № 1, 2, 5; допоміжна № 2-4, 6.*

Завдання для самостійної роботи

Ряд питань навчальної дисципліни виносяться на самостійне опрацювання. Виконання самостійної роботи оцінюється окремо та є невід'ємною складовою успішного проходження курсу. Для виконання завдань самостійної роботи вам необхідно зробити конспект нижчезазначених питань. Кожне питання має бути ґрунтовно висвітлене в обсязі не менше двох сторінок рукописного тексту.

1. Особливості формування Я-концепції людини з особливими потребами.
2. Психологічна реабілітація осіб з патологічними залежностями.
3. Комплексний опис етапів психологічної реабілітації.
4. Робота з мотивацією у реабілітаційній психології.
5. Особливості психологічної реабілітації учасників АТО.
6. Особливості самодопомоги при реабілітації.
7. Психологічна реабілітація при кризових станах.
8. Особливості психологічної реабілітації осіб з фізичними травмами.
9. Важливість розуміння впливу стресових чинників на людину.
10. Робота з мотивацією як ключовий чинник психологічної реабілітації.
11. Реабілітація при хронічних соматичних та психічних хворобах.

Література: основна № 1, 2, 4, 8; допоміжна № 2-4.

Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання виконуються у вигляді рукописного есе обсягом до 5 сторінок за темою яка обирається з нижченаведеного переліку або індивідуальною темою погодженою з викладачем. При написанні есе доцільним буде скористатись порадами за посиланням: <https://zno.if.ua/?p=985>.

Тематика есе:

1. Місце психотерапії в процесі соціально-психологічної реабілітації.
2. Рольова гра як метод соціальної реабілітації.
3. Психоаналітичні реабілітаційні стратегії і тактики.
4. Індивідуальна психотерапія А.Адлера в роботі з людьми з обмеженими можливостями.
5. Аналітична психологія К.Юнга і застосування її в реабілітації клієнтів соціальних служб.
6. Можливість застосування тілесно-орієнтованої психотерапії в процесі соціальної реабілітації.
7. Застосування трансактного аналізу в реабілітаційній діяльності соціального працівника.
8. Використання психосинтезу для відновлення психологічного статусу індивіда.
9. Використання когнітивної психотерапії в практиці реабілітації.
10. Групова робота в реабілітаційній діяльності соціального працівника.
11. Психодраматичні методики в соціальній реабілітації.
12. Застосування тренінгу умінь у відновленні соціального стану індивіда.
13. Клієнт-центрований напрямок у реабілітації різних груп клієнтів.
14. Значення саморегуляції й аутотренінгу для процесу соціально-психологічної реабілітації.
15. Екзистенціальна психотерапія і проблема смислу в реабілітаційній роботі.
16. Групи зустрічей і їхнє місце в реабілітації клієнтів соціальних служб.
17. Методи реабілітації, засновані на спілкуванні з мистецтвом.
18. Методи танцювальної психотерапії в роботі з різними категоріями клієнтів.
19. Особливості соціально-психологічної роботи зі сліпоглухими.
20. Соціально-психологічний портрет безробітних.
21. Соціально-психологічний портрет хворих алкоголізмом.
22. Соціально-психологічний портрет наркоманів.
23. Соціально-психологічний портрет осіб без визначеного місця проживання.
24. Соціально-психологічний портрет родини, що має дитину інваліда.
25. Соціально-психологічний портрет багатодітної родини.
26. Соціально-психологічний портрет родин "групи ризику".
27. Соціально-психологічний портрет біженців.
28. Соціально-психологічний портрет дітей-сиріт.
29. Соціально-психологічна реабілітація наркозалежних.
30. Профілактика раннього алкоголізму.
31. Психотерапевтична допомога учасникам збройних конфліктів.

Порядок оцінювання

Оцінювання ваших досягнень відбувається за системою відображеною в Таблиці 1.

Таблиця 1

№	Назва теми	Всього балів	Форма заняття та		
			Лекції (ведення конспекту)	Семінари (конспектування, питань, виступ, доповнення)	Самостійна робота (опрацювання матеріалів для підготовки, успішне виконання завдань)
Розділ 1. Загальні та теоретичні питання реабілітаційної психології					
1	Загальні питання реабілітації, її види, етапи, технології	7	1	4	3
2	Теоретична питання реабілітаційної психології	7	1	4	3
3	Хвороби, залежності та реабілітаційні психологічні технології	8	1	4	2
4	Кризові стани і психологічна допомога при них. Афективні розлади.	8	1	4	2
Розділ 2. Реабілітація та психологічна допомога особам, що побували в екстремальних ситуаціях та допомога при психосоматичних захворюваннях					
5	Реабілітація та психологічна і соціальна допомога особам, що побували в екстремальних ситуаціях	8	1	4	3
6	Реабілітаційна психологічна допомога при психічних розладах. Сексуальні проблеми і розлади. Проблеми похилого віку	8	1	4	3
7	Реабілітаційна психологічна допомога при психосоматичних захворюваннях	8	1	4	3
8	Реабілітаційна психологічна допомога при онкозахворюваннях	8	1	4	3
9	Реабілітаційна психологічна допомога при неврозах	8	1	4	3
Разом		70	9	36	25
Виконання завдань для самостійної роботи на написання есе		5			
Залік		25			
Всього		100 балів			

За ведення конспекту лекцій нараховується 1 бал за кожен тему, що повністю відображена у вашому конспекті. Таким чином, за роботу на лекціях ви можете отримати до 9 балів. Нагадуємо, що під час лекцій та інших занять не припустимо відволікатись розмовами, користуватись мобільними телефонами та іншими гаджетами, порушувати дисципліну в будь який інший спосіб. Запізнення на лекцію так само не припустимі, викладач залишає за собою право не допустити до заняття студента, що порушує дисципліну або запізнюється. Поважайте працю викладача, ваших товаришів по навчанню та себе – дотримуйтесь дисципліни під час освітнього процесу. Ці ж самі правила поведінки поширюються й на інші форми занять (семінари, практичні). Користування гаджетами для доступу до мережі Інтернет припустиме лише під час семінарських/практичних занять за вказівкою чи дозволом викладача. Пропущені лекції слід відпрацювати переписавши конспект та продемонструвавши його викладачу, при цьому слід бути готовим відповісти на його питання за змістом лекції.

Робота на семінарах оцінюється за наступними критеріями:

- ваша присутність та повний конспект семінарських питань забезпечують вам 1 бал;

- для того аби отримати ще один бал слід брати участь в опрацюванні семінарських питань (доповнення, відповідь на питання викладача, висловлення своєї обґрунтованої точки зору під час обговорення проблемних питань);

- виступ із доповіддю на питання за планом семінарського завдання може принести вам ще один бал за умови, що відповідь буде змістовною та відповідати плановому питанню;

- якщо, при виступі, ви проявите ґрунтовну підготовку, висловіте власну точку зору щодо висвітлюваної проблеми й підкріпите її аргументацією, правильно відповісте на уточнюючі питання викладача то можете отримати ще 1 бал.

Таким чином ваша участь в роботі семінару може принести вам до 4 балів за одне заняття. Пропущений семінар відпрацьовується написанням конспекту всіх питань з плану заняття та відповідями на питання викладача за змістом семінару під час відпрацювання.

Практичні заняття можуть принести вам по 2,5 бали за одне заняття за умови попереднього опрацювання матеріалів для підготовки до заняття й успішного виконання всіх завдань безпосередньо на самому занятті. Не виконання завдань знижує ваш бал пропорційно відсотку й рівнів складності завдань з якими ви не впорались. Ваша присутність без підготовки та нездатність впоратись із завданнями оцінюється 0 балів. Відпрацювання

пропущених чи оцінених у 0 балів занять відбувається за умови попереднього ознайомлення з матеріалами для підготовки до практичного заняття та виконання завдань запропонованих викладачем (увага – завдання можуть відрізнятися від тих, що вирішували ваші одногрупники).

Самостійна робота оцінюється викладачем з розрахунку 0,5 бала за два повністю висвітлених в конспекті питання з вищенаведеного списку. За виконання завдань для самостійної роботи ви можете отримати до 2,5 бали.

Кожен курсант (студент, слухач) має до кінця жовтня написати та надати викладачу есе на тематику з запропонованого переліку або за власною темою узгодженою з викладачем. Успішне виконання цього завдання оцінюється в 5 балів. При цьому оцінка відбувається узагальненням балів за 5 критеріями: 1) грамотність та оформлення – 0,5 бала; 2) відповідність змісту темі – 0,5 бала; 3) структурна логічність – 0,5 бала; 4) аргументованість висновків – 0,5 бала; 5) оригінальність роботи та культура посилань на джерела – 0,5 бала.

Підсумковий контроль з дисципліни відбувається у вигляді усного заліку на якому ви можете отримати до 40 балів в залежності від повноти та обґрунтованості ваших відповідей. На заліку викладач задає вам 4 питання з переліку наведеного нижче, кожна відповідь дає вам до 10 балів. Якщо під час проходження курсу ви набрали 60 балів то маєте право не здавати залік вдовольнившись підсумковою оцінкою відповідно до кількості набраних балів. Схема переведення балів у підсумкову оцінку наведена в Таблиці 2.

Таблиця 2

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	A	відмінно
82-89	B	добре
75-81	C	
64-74	D	задовільно
60-63	E	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Питання до заліку

1. Основні поняття соціально-психологічної реабілітації
2. Особливості впровадження соціально-психологічної реабілітації
3. Теоретичні основи соціально-психологічної реабілітації.
4. Психологічні проблеми соціально-психологічної реабілітації.
5. Умови роботи психолога в процесі реабілітації.
6. Системи психологічної підтримки особистості.
7. Основні завдання соціально-психологічної реабілітації, система реабілітаційних заходів.
8. Основні ознаки порушень в наслідок психотравмуючих ситуацій.
9. Особливості використання методів та прийомів соціально-психологічної реабілітації
10. Методи психологічної допомоги в реабілітаційній психології.
11. Особливості впровадження методів соціально-психологічної реабілітації.
12. Системи вправ соціально-психологічної реабілітації.
13. Системна психічна реабілітація після кризових станів.
14. Умови психологічної реабілітації.
15. Особливості індивідуального психологічного консультування.
16. Комплексна психологічна допомога в моменти кризових ситуацій.
17. Поняття стресу та стресостійкості
18. Стрес: історія вивчення і сучасні уявлення.
19. Крива розвитку стресової ситуації.
20. Поняття про стресостійкість.
21. Поняття психологічного стресу.
22. Психічні стресори.
23. Чинники, що впливають на розвиток психологічного стресу.
24. Види (рівні) реакцій людини на стрес.
25. Вплив індивідуальних і особистих особливостей людини на виникнення і розвиток стресу.
26. Стресові стани, їх механізми
27. Фізіологічний та психологічний стреси.
28. Психічна травма і травматичні події.
29. Три рівні впливу хронічного стресу на особистість: рівень реакцій, соціального функціонування, глибинних особистісних змін.
30. Ціннісний, інтегральний підхід до особистості у стані хронічного стресу.
31. Вплив стресу на життя людини
32. Позитивний вплив стресу на людину.
33. Негативний вплив стресу.
34. Вплив стресу на організм людини.
35. Відстрочені реакції на травматичний стрес
36. Психічна травма. Травматичний досвід.
37. Динаміка переживання травматичної ситуації.
38. Посттравматичний стресовий розлад.
39. Суїцидальна поведінка. Реакції горя.

40. Психосоматичні реакції на стрес.
41. Посттравматичний стресовий розлад
42. Історія розвитку поняття посттравматичний стресовий розлад.
43. Травматичний стрес і посттравматичний стресовий розлад.
44. Теоретичні моделі ПТСР
45. Психологічні моделі ПТСР.
46. Етимологія поширення ПТСР.
47. Індивідуальна вразливість і психологічні наслідки травми.
48. Діагностичні критерії ПТСР
49. Критерії ПТСР в МКБ-10.
50. Критерії посттравматичного стресового розладу по DSM-IV.
51. Діагностичні критерії гострої реакції на стрес по DSM-IV.
52. Діагностика хронічної зміни особистості.
53. Типи ПТСР за Волошиним. Типи травматичних ситуацій.
54. Посттравматичні стани та їх психологічна реабілітація.
55. ПТСР синдроми, групи його елементів.
56. Гостра реакція на стрес.
57. Фактори ризику та індивідуальна уразливість.
58. Стадії відновлення після травм.

Політика академічної доброчесності

Прослуховуючи цей курс, Ви погодились виконувати положення принципів академічної доброчесності:

- складати всі проміжні та фінальні завдання самостійно без допомоги сторонніх осіб;
- надавати для оцінювання лише результати власної роботи;
- не вдаватися до кроків, що можуть нечесно покращити ваші результати чи погіршити/покращити результати інших курсантів (студентів, слухачів);
- не публікувати відповіді на питання, що використовуються в рамках курсу для оцінювання знань курсантів (студентів, слухачів).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна:

1. Бочелюк В.Й. Психологія людини з обмеженими можливостями: навч. Посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 246 с.
2. Джудіт Герман. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань в сім'ї до політичного терору. Львів, 2015. 416 с.
3. Козлов В.В. Социальная и психологическая работа с кризисной личностью. Методическое пособие. Москва, 2001. 228 с.

4. Освітні основи реабілітології: монографія / А.Г. Шевцова. К.: МП Леся, 2009. 483 с.
5. Ромашин А.М. Первинна психологічна допомога і реабілітація в бойових умовах. Львів, 2014. 121с.
6. Гольдблат Ю.В. Медико-социальная реабилитация в неврологии. СПб.: Политехника, 2006. 607 с.
7. Кабанов М.М. Реабилитация психических больных. Л. Медицина, 1978. 345 с.
8. 8. Самойленко В.Б., Яковенко Н.П., Петряшев І.О. Медична і соціальна реабілітація підручник (ВНЗ І-ІІІ р.а.). 2-е вид., перероблене і доповнене. Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина», 2018. 464 с.

Допоміжна:

1. Іпатов А.В., Сергієні О.В., Войтчак Т.Г. Професійна реабілітація інвалідів. Днепропетровськ, 2005. 227 с.
2. Мартинюк В.Ю. Основи медико-соціальної реабілітації дітей з органічним ураженням нервової системи. Навчально-методичний посібник. Київ: Інтермед, 2005. 416 с.
3. Організація психотерапевтичної допомоги в системі реабілітації хворих та інвалідів з психічними та поведінковими розладами, кризовими станами і потерпілих в результаті техногенних аварій і катастроф в умовах реформування охорони здоров'я. методичні рекомендації. Донецьк, 2013. 83 с.
4. Черненко М.І., Аршава І.Ф. Медико-соціальна і психологічна реабілітація хворих та інвалідів. Дніпропетровськ, 2007. 606 с.
5. Юмашев Г.С. Основы реабилитации. Москва, Медицина. 1973. 140 с.
6. Явтушенко О.П. Аддиктивное поведение. Днепропетровск, 2005. 65 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. twirpx.com/file/524552/
2. knigi.tr200.ru/f.php?f///p=0
3. student-library.net/.../86-1-0-1043
4. alleng.ru/edu/philos3.html
5. monosimulacres.at.ua/load/12
6. ladoshki.com/?books...29
7. chitalka.info/gumanitarni_nauki.html